

מהדורת בערקאוויטש

קובץ
**חצי
גבורים**

פליטת סופרים



מאסף תורני



ז

אלול תשע"ד

ראש המערכת

הרב משה לייב הברמן

ראש מכון פליטת סופרים ועורך אחראי

הרב יעקב יצחק הכהן מיללער

עורכים

הרב משה דוד צציק

הרב יעקב דוד צימנענט

הרב דניאל הריס

סדר ועימוד - קרית ספר - 0573114757
y0573114757@gmail.com



**כל הזכויות שמורות
מכון פליטת סופרים**

100 Ashley Ave.
Lakewood, N.J. 08701

Email:
plaitassofrim@gmail.com

תוכן הענינים

גנזי ראשונים

הלכה

א	פרק "ברכת המילה" מתוך החיבור "איסור והיתר"	פרופ. י' צבי לנגרמן
יח	קטע חדש מפנקס הלכה של חכם צרפתי מארץ ישראל	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער

תשובות

כא	מגנזי הגאונים	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער
כט	שו"ת רבינו יצחק ב"ר ברוך בענין הבא ליפרע מנכסי יתומים	
	מגנזי הקדמונים	
לה	מבחר תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת מכת"י	

פירושים

סג	דף מפירוש קדמון לברכות דף נט ע"ב	הרב יוסף מרדכי דובאוויק
עד	תוספות חדשים לב"ב פרק מי שמת	הרב אהרן גבאי
צ	קטעים חדשים מתוספות - רשב"ם ותוספות	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער
צה	פירוש הלכות ציצית לרי"ף מן הגניזה	דר. יהודה צבי שטמפר ויואל גוברמן
קו	קטע מפירוש ר' ישמעאל בן חכמון על מסכת תענית	הרב יונתן שטרן

דרוש

קיא	מדרש שנות השבטים	דר. עזרא שבט
קטז	דרשה לחנוכת בית הכנסת מאת ר' יהודה צרפתי	פרופ. שאול רגב
קל	רבי משה אברהם בראנדייס זצ"ל - כתביו ותולדותיו	
קלה	דרוש הספר על הגאון רבי נח חיים צבי ברלין זצ"ל	

חקירות ודרישות

מנהג

קסז	'מי שבירך' לחולה בשבת	הרב בנימין שלמה המבורגר
רל	בירור היתר התעטפות בטלית בתפילת לילי שבתות ומועדות	הרב יחיאל גולדהבר
רנז	תפלת שמונה עשרה לפי נוסח פרס ובוכרה	הרב יהודה כהן
רפח	בירור מנהג ישראל לרפא נכרים בשבת מפני איבה	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער

מסורה

שיג	מסורת סייג לתורה: פתיחה קצרה למאמרו של הר"ד יצחקי	המערכת
שטו	טיב רשימות דקדוקי סופרים של הגרי"ז סלאנט [א]	הרב דויד יצחקי

מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה	הרב מרדכי דב וינטרויב	שלט
צורת כתיבת השם	הרב יעקב לויפר	שמו
פשט, דרש וטעם: יחס והיררכיה	הרב אפרים צבי מעטה	שסו

הגות

השגחה ותחיית המתים במשנת הרמב"ם	הרב אליהו סולוביציק	שסט
תגובת הרב ישעיהו לוי		שפג
המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית	הרב בצלאל נאור	שפה
סודות הטבע לאור חכמינו ז"ל	הרב זלמן הלל פנדל	שצג

קורא הדורות

לדעת רש"י ולהכיר את חיבורי התוספות	הרב יצחק ישעיהו ווייס	תח
על שאלת זהות 'ה"מ יצ"ו' המובא בחידושי המאירי לעירובין	הרב עדיאל ברויאר	תמ
אופיו ודרכו של "איסור והיתר הארוך" ובירור זהות מחברו	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער	תמח
נספח: הגהות רבי משה לוריא על האיסור והיתר הארוך		תעה
תולדות רבי נפתלי הירץ טריוויש	הרב צבי לערר	תפה
תולדות הגאונים רבי נתנאל ובנו רבי ידידיה טיאה ווייל זצ"ל	הרב יהודה אהרן הורוויץ	תצו
ששה מכתבים של רבינו הק"ן עם בניו		תקה
ספרי ערוך השלחן - סדר כתיבתם והדפסתם	הרב איתם הנקין	תקטו

קונטרס זכרון מיכאל

לזכרו של רבי מיכאל אליעזר הכהן פורשלאגר זצ"ל

פתיחה	המערכת	תקלז
תולדות חייו	הרב אליהו מאיר רייך	תקלט
חדושי תורה בענינים שונים		תקנג

הלכה ומעשה

בקשת מחילה מן המת	הרב משה קוטקס	תקעב
בענין האיסור להתרפא בדברי תורה	הרב אברהם נפתלי ביין	תקצג
בענין עסק מושב זקנים שדייריו דורשים נו"ט ואיסורי הנאה	הרב יוסף קושנר	תקצח
בענין שעות זמניות וסוף זמן קר"ש לדעת המגן אברהם	הרב יעקב שקו	תרה
בדין המאחר לתפלת מנחה ואין לו פנאי לגמור אשרי	הרב ישראל אליהו דסקל	תריא
שיטת הרמב"ם בשבותי שבת - אם קשורות למלאכות	הרב יוסף ווינר	תרטז
בירור דין פתח שבין ב' חצירות שנסתם ע"י חפץ	הרב חיים צבי הכהן גארעליק	תרכד
בדין חולק עירובו ושני עירובין בחצר אחד	הרב יוסף חנני' יאקאבאוויטש	תרלו
בענין אופן הקנין בנוטל ד' מינים של חבירו	הרב יהושע גרינוואלד	תרמב
עדות בחדר היחוד לאחר החופה	הרב שלמה דוב לעפקאוויטץ	תרמז
בענין קידוש על יין של שביעית	הרב ראובן שווארץ	תרנה

חידושי תורה

תרסג	הרב יואל וויסמאן	בענין השח באמצע המצוות
תרעא	הרב יצחק יהודה ווייסוואסער	בדין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה
תרעד	הרב מרדכי בעק	בדין פסול החוזר להכשרו באתרוג
תרעו	הרב יעקב ששון	בענין מצוות צריכות כוונה
תרפא	הרב אלחנן פופקא	בענין לאו דלא תעשון אתי
תרפד	הרב יהודה ליב כראון	בדין קלטיה מזבח בוריקה שלא במקומו
תרפט	הרב שאול שרים	בענין פסול שהייה בשחיטה
תרצג	הרב אליעזר דסקל	בענין טעם כעיקר
תרצט	הרב ישראל ראבינאוויטץ	ביאור שיטת רב תחלתן אע"פ שאין סופן
תשה	הרב נחום אברההאם	הערות בשרשים בסה"מ להרמב"ם
תשיא		תגובות

בשער

בעמדנו על מפתן הקובץ השביעי, בסיום תקופת ההתחלה ובפתח התקופה השניה, אנו מודים על העבר ומתפללים על העתיד. כשם שזכינו לסייעתא דשמיא מרובה בצעדינו הראשונים, כך יעזרונו משמים בנתיב החדש שסללנו, בשכלול הקובץ, בהרחבת קהל הכותבים וסוגי המדורים, בתפוצתו של הקובץ ובנשיאת חן בעיני הקוראים.

בחלק השביעי של "קובץ חצי גבורים: פליטת סופרים", לצד ענייני הלכה וחידושי תורה החצובים מעומק בתי המדרש – שהם "חצי גבורים" – אנו מגישים גם מכלול מאמרים שהתואר "פליטת סופרים" מביע באופן נאות את מהותם. חציו זה של המאסף מלא וגדוש במאמרים העוסקים בחשיפת וחקר דברי תורה חדשים שהיו גנוזים עד כה בכת"י, וכן הוא מגוון בדברי סופרים המוקדשים לענייני תפילה, מסורה, מנהג, תולדות עם ישראל, הגות יהודית, חקר ספרים ועוד. תקוותנו שבעז"ה עוד נוסיף כהנה וכהנה להרבות עוד מדורים ולהתעשר בתחומי מחקר נוספים שבן תורה מתעניין בהם.

המאסף יוצא לאור בעז"ה פעמיים בכל שנה: לקראת ימי הרחמים וביומי דניסן. לפעמים יתווסף עוד כרך באמצע השנה. הרוצה להשתתף ולפרסם בו מפרי עטו, ישלחו למכון פליטת סופרים בכתובת הדוא"ל הרשומה מעבר לשער.

כאן המקום לקבוע ברכת הודאה לכל אלו שעזרו בסיוע בעצה ובתבונה להצמיח פרי מחשבתנו בשכלול הקובץ ולהוציאו מן הכח אל הפועל, אמנם לא נוכל לפרטם ולמנות שמותיהם כי רבים הם, אך על ארבעה לא אשיבנו: הרב אליעזר יהודה בראדט, הרב יהושע ינקלביץ, הרב מנחם זילבער והרב יעקב ישראל סטל. יתברכו כולם ממקור הברכה בברכת ברוך אשר יקים את דברי התורה.

כאן המקום להודות לכבוד ידידינו הרה"ג ר' מרדכי בערקאוויטש שליט"א, שבהשתדלותו השתתף אביו הרבני הנכבד, התורני ר' אברהם פנחס בערקאוויטש שיחי', בהוצאת הכרך הנוכחי, וכדי לפרסם עושי מצוה נקראת המהדורה הנוכחית של כרך זה על שמו "מהדורת בערקאוויטש".
יתברכו ממעון הברכות בכטו"ס.

נסיים מעין הפתיחה, בתפילה שתשרה ברכה במעשי ידינו בדרכנו החדשה, ובברכת משמר היוצא למשמר הנכנס: "מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות" (ברכות יב ע"א).

המערכת

הרב עדיאל ברויאר

על שאלת זהות ה"מ יצ"ו המובא בחידושי המאירי לעירובין

שאלת זהות ה"מ יצ"ו בחידושי המאירי לעירובין

כידוע, המאירי חיבר שני חיבורים על הש"ס - חידושים ובית הבחירה. באופן כללי, כתיבת החידושים קדמה לכתיבת בית הבחירה.¹ מחידושו נותר בידינו אך מעט - חידושו למסכת ביצה נדפסו כמעט בשלמותם², וכן נדפסו רוב חידושו לעירובין³ ושרידים מחידושו לפסחים⁴. כתבי יד של חידושי המאירי למסכתות נוספות עמדו לפני בעל שער המלך, שאף העתיק מהם כמה פסקאות חשובות.⁵

1. כך עולה מההפניות בבית הבחירה לספרי החידושים. וכן נראה מלשונו בסוף ההקדמה לפירושו לאבות (ספר הקבלה, מהד' רש"י הבלין ור"א שושנה, מכון אופק, ירושלים תשס"ו, עמ' 143). המשפט הממוסגר אינו בכתב-יד, והושלם שם עפ"י דפו"ר: "עד אשר הגיע הזמן עלינו אנחנו היום, שהושלמו מן השנים ה' אלפים וס' [היא השנה אשר השלמנו בה זה החיבור הגדול בכל תלתא סדרין]... והתחלנו בו שנת ל"ח ללידתנו, מלבד חידושים ופירושים וקצת חיבורים אחרים שחברנו בחסד השם עלינו". אולם, מכיון שכתיבת בית הבחירה ארכה 13 שנים, אינו מן הנמנע שחלק מספרי החידושים נכתבו אחרי כתיבת חלק מספרי בית הבחירה. לאפשרות שכזו נטה י"מ תא-שמע (הספרות הפרשנית לתלמוד, ח"ב, ירושלים תשס"ד, פרק ד, עמ' 161-162), עיי"ש.
2. חידושי הרב המאירי על מסכת ביצה, נ"א גאלדבערג וא' הערץ, בערלין תרי"ט. לפי שעה מצאתי רק שתי עדויות סמוכות של המדפיס לחסרונות בחידושים לביצה (לט ע"א-ע"ב, עמ' עז ע"א-ע"ב, ד"ה מתני' בור-ד"ה והתנן השותפין).
3. חידושי המאירי על מסכת עירובין, רש"י ברויאר, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"א-תשמ"ח (ומהדורה שנייה לשני החלקים הראשונים עם תיקונים והוספות, ירושלים תשמ"ה). מהדורה זו נדפסה עפ"י כת"י מאוסף הרב מימון אך לפני המהדיר עמד גם כת"י איזונשטיין (כפי שעולה מדבריו בסוף ההקדמה [ח"א עמ' 6] ומהצילום שהדפיס בסוף הביאורים שבסוף ח"ג [עמ' 89]), אולם המהדיר לא ניצל כראוי, לכן בדקתי את נוסחו בכל המקומות שבהם הוזכר ה"מ יצ"ו במהד' ברויאר (בנספח ב' דלקמן ציינתי מספר שינויים שליטתי אגב כתיבת המאמר). כת"י זה נמצא כיום בספרייה בהמ"ל נ"י (להלן: כ"י). הכת"י חסר מעט בתחילתו ובסופו (הוא מכיל מדף ב ע"א [ח"א עמ' ח שורה 7 מהסוף] עד דף קד ע"ב [ח"ג עמ' רכה שורה 5]), וזה מלבד מה שהיה חסר כבר לפני הסופר (ראה מהד' ברויאר ח"א עמ' רה [=כ"י 83א]; עמ' רטז [=כ"י 84א]; עמ' ריז [=כ"י 84ב]; עמ' רמד [=כ"י 85א]; עמ' רנב [=כ"י 88ב]; עמ' שלד הע' 430 [=כ"י 113ב]. ח"ג עמ' סט הע' 254*, ועמ' קנג הע' 15 [=כ"י 262ב]; עמ' רטז הע' 303 והע' 305 ** [=כ"י 282א]. בכ"י חסרות גם המילים "מתני' קושרין נימא במקדש ר"ל נימת". אך יתכן שההערה אינה במקומה, כפי שקרה גם עם הערה 305*). ועי' עמ' ריח הע' 320. ואפשר שחסר גם קצת בסוף פרק חמישי (סא ע"ב, ח"ב עמ' פב), מכיון שהוא לא מפרש שם כחצי עמוד בגמרא, ובכ"י [154א] יש שם כמעט עמוד שלם ריק, ובסופי פרקים שהיה חסר בהם נהג הסופר להשאיר רווח. וראה עוד בנספח ב' דלקמן, סע' 7). בגניזה הקהירית מצויים שני שרידים נוספים מכת"י שלישי של חיבור זה (שניהם בקיימברידג': T-S 256.26-27; F3.117), קטעים אלו אינם קשורים לנידונו. צילום איכותי של כת"י נ"י נסרק לאתר של בהמ"ל.
4. שרידי החידושים לפסחים נדפסו ע"י רמ"י בלוי בנספח לספר הבתים, ניו-יורק תשל"ח, עמ' שסג-שפב. המהדיר ליקט שרידים אלו מתוך כת"י של ליקוטי רב"צ אשכנזי על גיליונות התלמוד.
5. ראה: רש"ק מירסקי, תולדות ר' מנחם המאירי וספריו, מבוא לחיבור התשובה מהד' סופר, הוצ'

על שאלת זהות ה'ה"מ יצ"ו' המובא בחידושי המאירי לעירובין _____ תמא

מלבד ההבדל במטרת החיבור וסגנונו, קיים הבדל משמעותי נוסף בין החידושים ובין בית הבחירה - בעוד שבבית הבחירה כמעט ולא נזכרים שמותיהם של הראשונים, אלא בעיקר כינויים שקבע להם המאירי, לעומת זאת בחידושים הראשונים נזכרים בשמותיהם.

והנה, בחידושים לעירובין מוזכר כעשרים פעמים חכם ה'ה"מ יצ"ו, וזהותו לא ידועה⁶. על שאלה זו עמד כבר ר"מ הרש"ר ואף העצים אותה⁷: "מענין לציין כי בכל המקומות שרבנו כותב בספר החידושים בשם ה'ה"מ יצ"ו, נמצאים הדברים בחיבורו בשם רבנו עצמו בלשון 'נראה לי' וכדומה ולא עלתה בידי עד עתה לבאר זאת". ובאמת, ל-16 מובאות בשם ה'ה"מ יצ"ו יש מקבילה בבית הבחירה, וב-11 מתוכן נמצאים הדברים בבית הבחירה בלשון עצמית. אולם, מלבד הרב הרש"ר לא מצאתי מי שהתייחס לשאלה זו.

מברכת החיים שמברכהו המאירי בכל מקום (יצ"ו) עולה שהוא היה בן זמנו. מאחד הציטוטים נראה שה'ה"מ' שהיה בעירו של המאירי, פרפיניאן. המאירי⁸ מעיד על פסקו: "מיהו ה'ה"מ יצ"ו הורה לחומרא לרוחא דמילתא להצריך צורת הפתח במבוי שבעיר זו היא פרפיניאן ת"ו, אבל דעתו לומר בלי פקפוק דבקורה סגי, וכמו שציירנו". ברבים מהציטוטים בשמו עוסק חכם זה בתירוץ דברי הרמב"ם במשנה תורה. כמו כן, במקום אחד הוא מתייחס לדעתו של חכם פרובנסיאלי אחר - ר' שמואל שקלי.

אפשרות לזהות את ה'ה"מ יצ"ו' כרבנו מנוח בעל ספר המנוחה

מכל הנ"ל היה מקום לזהות את ה'ה"מ יצ"ו' כרבנו מנוח בעל ספר המנוחה, ואת הראשי תיבות ה'ה"מ' יש לפתוח: הרב מנוח.

רבנו מנוח ב"ר שמעון ופירושו לרמב"ם, המכונה 'ספר המנוחה', כבר נסקרו בהרחבה ע"י ר"א הורביץ⁹. הוא נולד "בסוף האלף החמישי בערך"¹⁰, וחי בפרובנס. הוא היה תלמיד של

תלפיות ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק תש"י, עמ' 21-22. ויש להוסיף על ציוניו עוד ציטוטים רבים, לא מעט מהם מהחידושים לביצה. לגבי ציוניו לחידושי המאירי על ע"ז, מהדיר חידושי תלמידי ר' יונה על ע"ז (צ' זרקובסקי, ניו-יורק תשט"ז) כתב במבואו שהדברים לקוחים מילה במילה מתוך הכת"י שנדפס על ידו, שחובר ע"י ר' מאיר ב"ר יוסף תלמיד ר' יונה, ובעל שער המלך החליף בין ר' מאיר ובין המאירי. לדבריו יש להוסיף שהמאירי נולד 15 שנה לפני פטירת ר' יונה, כך שלא יתכן שהוא למד אצלו. אך כלפי טענה זו יש מקום להגיה את הלשון שהביא בעל שער המלך: "מורנו ר' יונה", וכך אינו מעיד שהוא רבו.

רשימת המובאות נמצאת לקמן, נספח א.

7. בית הבחירה על מסכת עירובין, מהד' ר"מ הרש"ר, הוצ' מכון התלמוד הישראלי השלם, מהדורה שנייה מתוקנת, ירושלים תשכ"ח, מבוא עמ' 9.

8. ח' ע"ב ד"ה ומעתה, ח"א עמ' נ (=כ"נ 24א).

9. במבוא לספר המנוחה, הלכות ק"ש תפילה וברכות, מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ל (להלן: מבוא). ולאחר מכן במאמרו: 'פירוש על הלכות תפילין להרמב"ם מתוך ספר המנוחה לרבינו מנוח מנרבונה', הדרום מ [ניו-יורק, תשרי תשל"ה], עמ' 57-122 (להלן: מאמר).

10. ר"א הורביץ (מבוא, עמ' 28-29). כאן המקום לציין שאי אפשר לקבל את דברי רב"ז בנדיקט (מרזו התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 61 הע' 60) שרבנו מנוח חי בדורו של רבנו גרשום בעל השלמן, "ולא עוד אלא שרבנו מנוח מוסר במקום אחד שר' גרשון בספר השלמן שלו מביא סברה שלו, של ר' מנוח (ע"י ס' המנוחה, ה' חמץ ומצה, פ"ו, ה"ו, ד"ה כתב)". ספר השלמן מוזכר כבר בספר המכתם, שנכתב ע"י ר' דוד ב"ר לוי, תלמידו המובהק של ר' שמואל שקלי. ר' שמואל היה גם רבו של ר' מאיר המעילי, בעל המאורות, שהיה רבו של רבנו מנוח (כדלקמן). אף המאירי (הקדמה

ר' מאיר ב"ר שמעון המעילי בעל המאורות¹¹ ושל ר' ראובן ב"ר חיים¹², שהיה גם רבו של המאירי. הערים שבהן ידוע לנו שהתגורר או פעל הן בדריש, לונל ובעיקר נרבוניה¹³.

רבנו מנוח כתב את חיבורו, לכל הפחות, על חלקים נרחבים מהספרים אהבה וזמנים (כולל הלכות שבת), וכן על הלכות נדרים¹⁴. אולם אפילו בפרובנס אבדו חלקים מהחיבור כבר לאחר כמאה שנים¹⁵. בחסדי שמים זכה דורנו ובשנים האחרונות נתגלו דפים מכתב ידו של ר' מנוח עצמו (אוטוגרף), ובהם גם חלקים של החיבור שלא שרדו בכת"י אחרים. כמה דפים נדפסו ע"י ר"א הורביץ¹⁶, אך ישנם נוספים שטרם ראו אור¹⁷.

ר"א הורביץ¹⁸ כבר עמד על פירושים רבים מספר המנוחה ששיקע ר' מנחם ב"ר שלמה המאירי בבית הבחירה וביתר חיבוריו. וכבר הזכרנו ששניהם למדו אצל ר' מאיר ב"ר חיים, וחיו בפרובנס, וודאי חלק מתקופת חייהם חפפה¹⁹.

כל האמור מתאים לרבנו מנוח, ומלבד זה גם מצאנו שהוא התייחס לדעתו של ר' שמואל שקלי לפחות בשני מקומות²⁰.

לפירוש מסכת אבות, ספר הקבלה, [לעיל הע' 1], עמ' 140) מציין שר' גרשום חי "בבדרש אחר הרב המופלג ר' משולם", הוא ר' משולם בעל ההשלמה, רבו של ר' מאיר המעילי. מכל האמור עולה שר' גרשום חי בין דורו של בעל ההשלמה לדור רבותיו של ר' מנוח, או לכל המאוחר בדור רבותיו. נוסף לכך, טענתו של רב"ז בנדיקט שסברתו של רבנו מנוח נמצאת בספר השלמן, התבססה, כנראה, על גרסה משובשת. לפניו היה כתוב: "ובספר השלמן כתוב לי ס' זו". אך הנוסח הנכון (כפי שנדפס במהד' פרנקל, שנערכה עפ"י שני כת"י) הוא: "ובספר השלמן כתוב לסברא זו". וזה מלבד התמיהה מדוע נצרך רבנו מנוח לציין סברה שלו שנמצאת בספר השלמן.

11. ר"א הורביץ (מבוא, 24-16).

12. ר"א הורביץ (מבוא, עמ' 24-28).

13. ר"א הורביץ (מבוא, עמ' 10).

14. ר"א הורביץ (מבוא, עמ' 30-31).

15. בהקדמה לספר מזוקק שבעתים לר' יוסף ב"ר שאול קמחי (ר"א רייף, ספר 'מזוקק שבעתים' לר' יוסף ב"ר שאול, מעליות כה, מעלה-אדומים, אלול תשס"ה, עמ' 47) כותב המחבר: "ונמצא אתנו מהרב ר' מנוח ז"ל מספר זמנים במקצת הספר ההוא, לא בכלו אינו נמצא הוא לנו". ר"א רייף (שם הע' 57) מציין שהמחבר מצטט מספר המנוחה גם בספר אהבה, "ולפי זה כוונתו כאן שבספר זמנים יש לפניו רק חלק מספר המנוחה, וכפי שנמצא לפנינו מספר המנוחה!". הספר מזוקק שבעתים חובר בפרובנס בשנת ה'ק"מ (1380). ראה בהקדמה שם עמ' 50 ליד הע' 76).

16. הדף הראשון שאיתר הרב הורביץ מכליל קטעים מהפירוש להלכות תפילה הנמצאים במהדורתו הנ"ל, ושם (מבוא, עמ' 115-117). חסר בחלק מהעותקים של הספר נראה במאמרו הע' 4) ציין את השינוי"ס מתוכו וגם עמד לראשונה על העובדה שחלקים מכתב ידו של רבנו מנוח שרדו בגניזה הקהירית. קטעים חדשים מהלכות תפילין מכתב ידו של רבנו מנוח (Oxford Bodleian Library M.S.) דפים 63-87 פורסמו במאמרו (לעיל הע' 9). תחילת הדפים הללו מכילים את הפירוש לסוף הלכות תפילה.

17. Cambridge T-S NS 317.17; Cambridge T-S NS 215.1; New York ENA 2715.15; New York ENA 3405.1; New York ENA 3416.2; New York ENA 3634.6; New York ENA 3754.3. כל הקטעים מכילים חלקים מספר המנוחה להלכות תפילה והלכות תפילין מזוהה וס"ת.

18. במבוא (עמ' 94-98) ובמאמר (עמ' 60).

19. ר' מנחם המאירי נולד "בסוף השנה [ה]תשיעית לפרט האלף הששי" (לשונו בסוף ההקדמה לפירושו למסכת אבות [לעיל הע' 1, עמ' 143]). לפי ההשערה של ר"א הורביץ (לעיל ליד הע' 10) לגבי זמן הולדתו של רבנו מנוח, נמצא שרבנו מנוח היה זקן מהמאירי כבעשרים שנה.

20. ה' סוכה ולולב פ"ה הל' כה; ה' חמו"מ פ"ו הל' א.

ההוכחות לשלילה

אולם, באחת המובאות בשם ה'ה"מ יצ"ו²¹ כותב המאירי: "ומזה הפי' דכתותי מיכתת וכו', הוציא החכם ר' שמואל שקל ז"ל דבר שלא הוזכר בתלמוד, והוא שמותר לסכך הסוכה באיסורי הנאה, דאע"ג דהוי הסיכוך כאלו הוא נפרך מעלים דקים. מ"מ צלחה מרובה מחמתה היא, ולא משוינן ב[ה] חילוק אי הוי מדבר שלם או נפרך לחתיכות דקות כעפר, הואיל וממ"י הראוי לסכך (ה)הוא, ואין לחוש (כ)[ב]מה שנהנה באיסורי הנאה בסוכה, דמצות לאו ליהנות ניתנו. וה"מ יצ"ו הקשה מפני שיש לפקפק בזה, שהרי מצות לאו ליהנות נתנו, פי' שהמצות הם אצלנו עול ומחוייבים אנו לעשותם בע"כ ולא להנאת עצמנו, הילכך בסוכה בשעת עשיית המצוה שהיא הישיבה, יש לנו הנאה לגוף מאיסורי הנאה באותה מצוה כלומר בצל... וא"כ בצל סוכה הרי הוא נהנה בשעת קיום המצוה, ולפיכך אסור לסכך בעצי אשרה". גם רבנו מנוח²² מביא את דעת ר' שמואל וחולק עליו: "ושמעתי בשם החכם ר' שמואל בר' שלמה דמחיצות הסוכה וכן הסכך כשרין מאשירה ומעיר הנדחת ע"כ. ואני אומר תינח מחיצות דאע"ג דאמרין כתותי מיכתת שיעוריה אפ"ה כשרות דלא גרעי מעפר אלא סכך מאשרה ועיר הנדחת אמאי כשר הא בעינן לגג הסוכה שיעור טפח לפחות וכל דבר שיש לו שיעור אסור לעשותו מאשרה ועיר הנדחת דכתותי מכתתי והו"ל אור ופסול. ותו מי עדיף מהזמי דאמרין דלא מסככי' בהו כיון דנתרי טרפיהו וא"נ ירקות שאמרו חכמים אין אדם יוצא בהם י"ח בפסח דאמרין בגמרא דלכי יבשי מיפרכי ונפלי כמאן דליתנהו דמי וכ"ש הכא דאמרין כתותי מיכתת שיעוריהו והכי מסתבר לן". ונמצא שרבנו מנוח וה"מ יצ"ו חלקו על ר' שמואל, ואסרו לסכך בסכך מאשירה ועיר הנדחת. אולם הטענות שהביא המאירי בשם ה"מ יצ"ו נסובות על דין מצות לאו ליהנות נתנו, ואילו רבנו מנוח טוען כלפי ר' שמואל מצד הדין של כתותי מכתת עצמו. ועוד, ברור שדברי המאירי בשם ר' שמואל לא נלקחו מתוך ספר המנוחה אלא ממקור שפירט יותר וכנראה אף ראה את דבריו במקורם ולא רק שמע עליהם.

ראיה נוספת, חזקה יותר, לשלילת ייחוס דברי ה'ה"מ יצ"ו לרבנו מנוח, נמצאת בדין אכילת פרס. המאירי²³ כותב ש"ה"מ יצ"ו רואה דברי ר"ש ז"ל (=רש"י) לפסוק כר"ש דאכילת פרס היא של ד' ביצים, ומביא ראיה חזקה... מיהו הר"ם ז"ל (=רמב"ם) פסק כר' יוחנן ב"ב (=בן בתירא) כשיעור (צ"ל: בשיעור) אכילת פרס, ואמ' שהוא של ג' ביצים...". והנה, בספר המנוחה²⁴ פוסק רבנו מנוח כרמב"ם, ששיעור פרס הוא ג' ביצים, וחולק על שאר המפרשים. ונמצא שאין דעתו ודעת ה"מ יצ"ו שווה.

נראה שמספיקות ראיות אלו כדי לדחות את זיהויו של ה'ה"מ יצ"ו כרבנו מנוח, ושבה החידה למקומה - מיהו החכם הזה שהמאירי כל כך הרבה להביא מדבריו ולהחשיבם.

הצעה לזיהוי ה'ה"מ יצ"ו'

לסיום, ברצוני להציע הצעה לזיהוי ה'ה"מ יצ"ו' - כאמור, הרב הרשלר עמד על כך שרבים מהציטוטים בשמו מובאים בבית הבחירה בלשון עצמית, כאילו היו דעת המאירי עצמו. לפי

21. חידושי המאירי לעירובין יד ע"ב ד"ה ומזה הפי', ח"א עמ' קח (=כ"ז א47). פסקה זו נדפסה קודם לכן במבוא לספר מעשה רקח על הרמב"ם, ח"א, פירושים מגאונים קדמונים, הל' שבת פי"ז. התיקונים עפ"י כ"ז.

22. הל' סוכה ולולב פ"ה הל' כה, עפ"י הנדפס במשנה תורה מהר' פרנקל, ירושלים תשל"ה.

23. חידושי המאירי לעירובין פב ע"א ד"ה ולענין פסק שיעור, ח"ג עמ' טו (=כ"ז א243).

24. הל' שביתת עשור (פ"ב ה"ד) והל' חמו"מ (פ"א ה"ו).

זה היה מקום לטעון שחכם זה הוא ר' מנחם המאירי בעצמו! כל הנתונים מתאימים - ראשי-התיבות (=הרב מנחם), תקופת חייו ומקום מושבו, ומעל לכל - דעותיו ופירושו תואמים את דברי המאירי בבית הבחירה.

אלא שאפשרות זו קשה מנשוא - ראשית ועיקר, מה ראה המאירי לציין את שמו כאילו הוא אדם אחר. שנית, לא יתכן שהמאירי יכרך את עצמו 'יצ"ו'. שלישית, מדוע המאירי לא נהג כך גם בחידושי לביצה.

אולם, הצעה זו תתקבל ותתיישב על הלב אם נטען שתלמידו של המאירי כתב בגיליון טופס החידושים שהיה לפניו את דברי המאירי, לרוב עפ"י בית הבחירה (שכאמור, בדרך כלל נכתב אחרי החידושים) ופעמים גם עפ"י שמועה ששמע בעל פה. העובדה שגיליונות אלו נכנסו לתוך החיבור בשני כתבי שלפנינו אינה מקשה על טענה זו, מכיוון שהדמיון בנוסח והשוויון במקומות החסרים בכתבי היד מלמדים למעלה מכל ספק על השתייכותם לענף נוסח אחד. לפי אפשרות זו, יתכן שישנן פסקאות נוספות בתוך החיבור שנכתבו ע"י התלמיד בגיליון והכינוי 'ה"מ יצ"ו' אינו מופיע עליהן, דאין הכרח שכל מה שכתב בגיליון נלקח דווקא מתורת רבו.

כדי לאשש אפשרות זו יש צורך לערוך מחקר מקיף יותר על המובאות בשם 'ה"מ יצ"ו', תורה מונחת בקרן זוית וכל הרוצה ליטלה יבוא ויטול²⁵.

נספח א - מובאות בשם 'ה"מ יצ"ו' בחידושי המאירי²⁶

תיאור המובאות בשם 'ה"מ יצ"ו':

1. חידושי המאירי עירובין ו ע"ב ד"ה והר"ם ז"ל, ח"א עמ' לה (=כ"י נ 17ב). ה"מ יצ"ו מתרץ בדעת הרמב"ם שמחלק בין מדינה (להצריכה דלתות ננעלות) ובין סתם רה"ר גמורה (להצריכה דלתות ראיות להנעל). מובא בבית הבחירה פעמיים, הראשונה (ו ע"א, עמ' לב, סוד"ה כבר) בסתם, והשנייה (ו ע"ב, עמ' לג, סוד"ה זה שכתבנו שהלכה) בלשון עצמית: "נראה לי". ועי' עוד בבית הבחירה לשבת (ו ע"א ד"ה מבוי שהוא).

2. חידושי המאירי עירובין ח ע"ב ד"ה ומעתה, ח"א עמ' נ (=כ"י נ 24א). ה"מ יצ"ו מורה לחומרא במבוי שצד אחד שלו ישר וצד שני שלו משתפע, להצריך בו צורת פתח ואין די בו מבוי, אך גם הוא מודה "בלי פקפוק דבקורה סגי", וכדעת המאירי²⁷. דיון זה לא נזכר בבית הבחירה.

25. היה מקום להקשות על טענה זו ממובאה מספר 11, שמתואר לקמן שכל הפירוש המובא בה נלקח מתוך דברי המאירי בשם עצמו בבית הבחירה אך רק על חלק מהפירוש מצוין שהוא שייך ל'ה"מ יצ"ו' ואילו על תחילתו מצוין שהוא "פירוש אחר" ושכך פירשו הגאונים. וכמו כן, היה מקום לטעון מכך שכביכול המאירי מביא שם ראיה ל'ה"מ יצ"ו'. אולם נראה שלפני התלמיד עמדו פירושי הגאונים הללו (ושמא הכוונה לרבינו נסים מקירואן, שהמאירי שיקע קטעים רבים מפירושו בחידושי לעירובין) והוא זיהה שהמאירי העתיק את הפירוש מהם, ולכן הוא ציין את שם רבו דווקא על החלק אותו חידש המאירי בעצמו. ולפי האמור נראה שהלשון העצמית המובאת בחידושים כראיה לדברי המאירי איננה אלא דברי התלמיד עצמו ולא דברי המאירי!

26. יתכן שרשימה זו אינה מלאה. במהד' ברוידא אין מפתח לשמות החכמים המובאים בחיבור.

27. ציטוט מלא הובא לעיל.

על שאלת זהות ה'מ' יצ"ו המובא בחידושי המאירי לעירובין _____ תמה

3. חידושי המאירי עירובין יב ע"א ד"ה ולענין פסק בשיעור, ח"א עמ' עט (=כ"נ א36). ה"מ יצ"ו מזהה מקור בגמרא לדברי הרמב"ם. לא הובא בבית הבחירה.
 4. חידושי המאירי עירובין יב ע"א ד"ה מיהו דעת, ח"א עמ' פ (=כ"נ א36). בהמשך לדיון שבסעיף הקודם. המהדיר הבין שהמאירי הוא זה שמביא ראיה לה"מ יצ"ו, ובגלל ההקשר ציין (הע' 621), אך לפום ריהטא יש מקום להבין שגם כאן ה"מ יצ"ו מביא ראיה לדברי אחרים, והפעם לדברי הראב"ד, וממילא לא צריך להגיה.
 5. חידושי המאירי עירובין יב ע"ב ד"ה וכתב ה"מ, ח"א עמ' צב (=כ"נ א41). בדיון זה לא מתייחס ה"מ יצ"ו ישירות לדעת הרמב"ם. מובא בבית הבחירה (עמ' סד סוד"ה כבר ביארנו) וחתם עליו: "כך נראה לי".
 6. חידושי המאירי עירובין יד ע"א ד"ה ויש שפי', ח"א עמ' צט (=כ"נ א43). המאירי מביא שני פירושים, ומציין שה"מ יצ"ו מסייע לפירוש השני. הסיוע מובא בבית הבחירה (עמ' סז ד"ה הניח), אך המאירי לא מייחסו לעצמו או לאחרים: "ומכל מקום יראה כפירוש האחר, שאם...".
 7. חידושי המאירי עירובין יד ע"ב ד"ה ומזה הפי', ח"א עמ' קח (=כ"נ א47²⁸). ה"מ יצ"ו מקשה על ר' שמואל שקלי. בבית הבחירה (עמ' ע ד"ה ובפרק החלון) מובא בלשון סתמית: "ויש לפקפק בה".
 8. חידושי המאירי עירובין כד ע"א ד"ה וכת' המ', ח"א עמ' קנה (=כ"נ א65). מובא בבית הבחירה (עמ' צח ד"ה רחבה שאחורי) בלשון עצמית: "ומכל מקום יראה לי".
 9. חידושי המאירי עירובין כה ע"א ד"ה והראב"ד, ח"א עמ' קסג (=כ"נ א68). ה"מ יצ"ו מפרש דברי הרמב"ם, והמאירי מציין שזה כפירושו שלו (והשווה בית הבחירה עמ' קג ד"ה ולענין ביאור).
 10. חידושי המאירי עירובין כה ע"א ד"ה ולענין פסק דקרפף, ח"א עמ' קסה (=כ"נ א68). מובא בבית הבחירה (עמ' קג ד"ה קרפף יתר) בלשון סתמית: "ויראה".
 11. חידושי המאירי עירובין סה ע"א ד"ה א"ר חנינא, ח"ב עמ' קכא (=כ"נ א165). המאירי מביא ביאורים של כמה ראשונים לסוגיה, ולאחר מכן כותב "פירוש אחר"²⁹ ומציין שכך פירשו הגאונים, וה"מ יצ"ו משלים את ביאור הסוגיה לפי פירוש זה, והמאירי מביא סיוע קטן לדבריו. כל ה"פירוש אחר" מובא בבית הבחירה (עמ' רמח ד"ה ולענין) בלשון עצמית: "ולוי נראה".
 12. חידושי המאירי עירובין עה ע"א ד"ה בד"א שעשתה, ח"ב עמ' ריח (=כ"נ א200). המאירי מביא "יש פוסקים" ומציין שדעתם לא התיישבה אצל ה"מ יצ"ו מסברה "ומוצא סעד לדבריו דמאחר שרוב הפוסקים לא הביאוה כלל...". בבית הבחירה
28. פסקה זו נדפסה קודם לכן במבוא לספר מעשה רקח על הרמב"ם, ח"א, פירושים מגאונים קדמונים, הל' שבת פ"ז. פסקה זו הובאה במלואה ונידונה לעיל.
29. במהד' ברודא (ליד הע' 270) תיקן עפ"י בית הבחירה: ולי נראה. אך בכ"נ: פ"א. ולכאורה אין צורך להגיה כדברי מהדיר החידושים.

(עמ' רפט ד"ה כל שאסרנו) מובא בלשון עצמית: "אלא שלא ראיתי לאחד מן הפוסקים שהביאוה, ונראה שאין דקה מועילה..."

13. חידושי המאירי עירובין עז ע"ב ד"ה ומעתה צריכין, ח"ב עמ' רמט (=כ"ג 213ב). מובא שה"מ יצ"ו נוטה לדעה מסוימת. בבית הבחירה (עמ' ש' ד"ה היה כלי) מובא שכך פירשוה גדולי הרבנים ושעיקר הדברים כדעה זו.

14. חידושי המאירי עירובין עז ע"ב ד"ה והשיטה השלישית, ח"ב עמ' רסז (=כ"ג 219ב). מובא שה"מ יצ"ו חולק אינו מקבל את דעת הרשב"א אלא או את דעת הרמב"ם או את דעת הראב"ד. מובא בבית הבחירה (עמ' שה' ד"ה זו היא) בלשון עצמית: "ואיני מודה להם".

15. חידושי המאירי עירובין עז ע"ב ד"ה ואוקי, ח"ב עמ' רע (=כ"ג 220ב). ה"מ יצ"ו מתרץ את דעת רש"י והרמב"ם. מובא בבית הבחירה (עמ' שז' ד"ה נתן עליו) בלשון עצמית: "ומכל מקום יראה לי".

16. חידושי המאירי עירובין פ ע"ב ד"ה כבר התבאר במשנתנו, ח"ב עמ' שו (=כ"ג 232ב). ה"מ יצ"ו דן בדברי הראב"ד. מובא בבית הבחירה (עמ' שיח סוד"ה גדולי המחברים), הרוב בסתם וחלק ממנו בלשון עצמית: "כמו שכתבנו למעלה".

17. חידושי המאירי עירובין פב ע"א ד"ה ולענין פסק שיעור, ח"ג עמ' טו (=כ"ג 243א). ה"מ יצ"ו פוסק כרש"י "דאכילת פרס היא של ד' ביצים", והמאירי מנגיד דעה זאת לדעת הרמב"ם. מובא בבית הבחירה (עמ' שכח סוד"ה ולענין פסק אף בזו) בלשון עצמית: "ונראה לי".

18. חידושי המאירי עירובין פה ע"ב, ח"ג עמ' נג (=כ"ג 257א). ה"מ יצ"ו מתרץ קושיית הרשב"א. מובא בבית הבחירה (עמ' שמ-שמא ד"ה זהו ביאור) בקצרה בלשון עצמית: "אלא שנראה לי".

19. חידושי המאירי עירובין פו ע"א ד"ה ויש שפי', ח"ג עמ' סח (=כ"ג 262א). מובא פסק של ה"מ יצ"ו אחרי פסק של הרשב"א, כהוספה על דבריו. מובא בבית הבחירה (עמ' שדמ ד"ה המשנה הרביעית) בלשון עצמית: "ויראה לי".

נספח ב - כמה שינו"ס ותיקונים לחידושי המאירי לעירובין עפ"י כת"י נ"ו

1. ח"א עמ' צז, יג ע"ב ד"ה עגולה - כתוב במהד' ברוידא: "פי' הרב ר' שלמה אדרת יצ"ו", והעיר המהדיר שכן הוא ברשב"א ובריטב"א על המשנה. בכ"ג (43א) הנוסח הוא: "פי' הריטב"א יצ"ו". אך מסתבר שהשי"ן התפרדה לשתי אותיות ו"הרשב"א" הפך ל"הריטב"א".

2. ח"א עמ' קט, יד ע"ב ד"ה תנא עשה - כתוב במהד' ברוידא: "והתוס' יצ"ו דקדק". בכ"ג (47א) כתוב: "והרשב"א יצ"ו דקדק".

3. ח"א עמ' רה, כט ע"ב סוד"ה שתיתא - במהד' ברוידא: "טבהקי פירוש חתיכות". בכ"ג (83א) ממשיך: "יי" " (=יי?).

4. ח"א עמ' שלד, מח ע"ב סוד"ה ומענין - במהד' ברוידא: "ומה שכתבנו הוא הנכון". בכ"ג (113ב): "ומה שכתבנו עיקר. והנכון".

על שאלת זהות 'ה"מ יצ"ו' המובא בחידושי המאירי לעירובין _____ תמו

5. ח"ב עמ' פב, סא ע"ב סוד"ה הענין - במהד' ברוידא: "לר"י עיקר עירוב ברגליו ואומר תקנה לי שביתה בקרפף מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה וכבר ביארנו שהלכה כר"י". בין המילים "אמה וכבר" נוסף בכ"נ (154א): "פי' ואינו נדון אצלו אלא כד' אמות". ובמקום "ביארנו", בכ"נ: "פסקנו".
6. ח"ב עמ' קכא, סה ע"א ד"ה א"ר חנינא - במהד' ברוידא תיקן עפ"י בית הבחירה: "[ול]י נראה] כל המפיק". בכ"נ (165א) כתוב במקום "ול]י נראה": "פ"א". ואין טעם להגיה כבית הבחירה.
7. ח"ב עמ' רלב, עו ע"ב ד"ה ולדעת תשברתו - במהד' ברוידא: "ולדעת תשברתו, נכפול חצי הקטר על חצי הקו הסובב, כלומ' נכפול חצי הקו הסובב פעמים חצי הקטר שהוא כחצי האלכסון המרובע לפי אשר הקדמנו". בין המילים "הסובב פעמים" ובין המילים "חצי הקטר" כתוב בכ"נ (207ב): "יש כאן חסרון".
8. ח"ג עמ' סט, פו ע"א ד"ה ועוד כתב - במהד' ברוידא מובא מהחידושים עד המילים "רשות ביתו לא ביטל", ומשם ועד תחילת פרק עשירי העתיק המהדיר מבית הבחירה (כדבריו בהע' 254*). ואולם, בכ"נ (262ב) שרד גם המשך המשפט שאחרי המילים הנ"ל: "וכן כתב שהדין כן במי שיש לו שנים".
9. ח"ג עמ' רטו, קג ע"א - במהד' ברוידא נמצאת הע' 305** אחרי המילה "גזירה", אך היא צריכה להיות על המילים "היתה יבשה" (כמבואר שם בהע' 303).